

A Critical Comparison of the Double Narrative of Ranaa's Song

Mahdi Ahmadpour Kandsar¹, Firooz Fazeli^{*2}, Mahmood Ranjbar³

Received: 28/04/2023

Accepted: 06/08/2023

* Corresponding Author's E-mail:
drfiroozfazeli@guilan.ac.ir

Introduction

Folk songs have been popular among Iranian people. These songs contain beliefs, rituals, affections and historical references and are popular all over the plateau of Iran, including Guilan. The most important feature of local songs is oral transmission from generation to generation. One of the most famous popular songs in the land of Guilan, which has attracted the attention and interest of the people, is the happy and romantic song "Ranaa". Ranaa's story has always been welcomed by the readers and listeners of Gil and Daylam, but also different regions of Iran, due to the charms hidden in its narrative text. The historical references in the story of the discovery of this song and the research and supplementary clauses in it have caused various readings, in such a way that some researchers consider the foundation of Ranaa's song to be extracted from two fascinating political, social and love stories. To illustrate, they believe that the origin of the song "gradually accompanied a group of Eshkevari immigrants to some places in the plains - east of Guilan and West of Mazandaran - and in later years by groups of skilled workers in carpentry. It has been transferred to a wider area than the mentioned points, that is, from

1. Master of Persian Language and Literature, Guilan University, Rasht, Iran.

<http://www.orcid.org/0009-0002-1488-9309>

2. Associate Professor of Persian Language and Literature, Guilan University, Rasht, Iran.

<http://www.orcid.org/0000-0003-4801-4180>

3. Associate Professor of Persian Language and Literature, Guilan University, Rasht, Iran.

<http://www.orcid.org/0000-0001-5279-0751>

Astara to Astarabad (Gorgan) - the two important centers of the wood industry and attracting cheap human labor at that time" (Sadr Eshkevari, 2010, p. 13).

It seems that one of the most important reasons for the survival of this song is the variety in the narration and the way of expressing its events. Since many years ago, various narratives have been expressed and recorded about Ranaa's song. During the field research in the land of Eshkevar, it was found that most of the old people of this region still sing this song with special enthusiasm in expressing the sufferings and hardships of the times. The historical and social origin of Ranaa's song has received less attention and discussion over time; one of the reasons for this is the chain of double narration from the beginning of the formation of the song until today. Ranaa's song has reached today's generation with two main narratives, and distinguishing right from wrong is complicated and difficult. This issue, along with other reasons, such as the political-social atmosphere prevailing the region of its composition, the hidden protest aspect of the song, includes the conflict between the singers of the region and the view of the lord and the serf. Also, the lack of attention in knowing the elements involved in the incident has caused injustice towards its main character, "Ranaa".

Research method

The current research is the result of analyzing and verifying the written data related to Ranaa song in Eshkevar region with field research and personal observations of the authors from 2017 to 2020. Since many of the narrators of the song are no longer alive, an attempt was made to analyze the tapes and audio files remaining from the native singers of Eshkevar and they were compared with the sources and data recorded in the library to make a more realistic analysis of the problem. To have interviews and conversations with native and

local researchers of Eshkevar region, another way in obtaining and collecting information about Ranaa's song was established.

Discussion

There are two famous narratives about Ranaa: 1. Ranaa, the daughter of "Sargalash Hasan Khanesari" around the beginning of 1920, fell in love with a young man named Hadi from Sargalshan Surchani in the suburbs of Shuil village in the east of Guilan, but her father plans to send her to marry with a man named "Nowruz" from the people of "Kshaye Eshkevar" village. Ranaa is not satisfied with this forced relationship and does not agree with it. Hadi and Ranaa's affection is not far from the public eye, this issue causes conflict and chase between Nowruz and Hadi. In the meantime, the people of Nowruz's hometown (Lashkan) also support him, to the point that the conflict is extended to clans and settlements. Hadi along with his friends set fire to the wheat crop of the people of Lashkan. 2. In this group of narrations, Ranaa is nominated and represented by a Kolrodi shepherd named Nowruz. According to some Kurdish researchers, Aghjan, one of the fugitive rebels of the region, entered the village of Kolrod and, relying on his fighting abilities, provided the conditions for the formation of a group of "Ayars" who were known among the rebels and thieves of Eshkevar region. Among them is a person named "Hadi Sorchani" who is mentioned in the song as Hadi. Meanwhile, Kordaghjan accidentally falls in love with Ranaa and with the advice and help of his companion, Hadi, tries to possess Ranaa. "Therefore, Hadi, after consultation and confidential conversation, decided to steal Ranaa from her house and take her to Aghajan's residence by the order of Kurd Aghajan.

The result

In later narratives, the main focus is on the music of words, the destruction of Ranaa's personality, Kurd Aghajan and Hadi's confusion ultimately leads to the distortion of Ranaa's socio-political event in one of the historical crises. In the analysis of the main characters of the song, based on the text of the poems and first-hand narratives, a clearer and more accurate picture of the mentioned names and their role in the formation of the story was displayed. This issue invalidates the later narratives that depict the romantic and lovely side of the story with Kurd Aghajan's love relationship with Ranaa and her rivalry with Sargalash Hadi. The protest elements of Ranaa's song are closely related to the view of the masters towards the status of their subjects and subordinates. In Ranaa's past narrations, we specified how the master's control causes the collapse of pure attachments, and the destructive current, by distorting the narrative of history, erasing the story from the page or making it empty of the main aspects of the theme.

References

- Ahmadpour Kandsar, M. (2019). Examining the content of the folk poems of East Guilan with the focus of Eshkevar Rahimabad. Master's thesis, Under the guidance of Firouz Fazeli, Guilan University.
- Babakhani Leshkan, K. (2019). *The bright shadows of Rana Dokhtar Eshkevar's life*. Tadbir Roshan.
- Payandeh Langroudi, M. (1995). *Gil and Deylam's culture*. Amir Kabir.
- Pourreza, F. (2018). *Folkloric music of Gilan*. Farhang Iliya.
- Zolfaghari, H., & Ahmadi Kamarposhti, L. (2008). Typology of Iranian native songs. *Literary Studies*, 7 & 8, 170-143.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه

سال ۱۱، شماره ۵۳، آذر و دی ۱۴۰۲

مقاله پژوهشی

DOR: 20.1001.1.23454466.1402.11.53.1.1

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا

مهدی احمدپور کندسر^۱، فیروز فاضلی*^۲، محمود رنجبر^۳

(دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۰۸ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۵/۱۵)

چکیده

ترانه «رعنا» یکی از ساده‌ترین و در عین حال سیاسی‌ترین ترانه‌های عامه سرزمین گیلان به‌شمار می‌رود. سراینده ناشناس ترانه در نظر داشت ضمن روایتی عاشقانه، در بندهایی از آن به حوادث تاریخی و اجتماعی منطقه اشاره کند. در این پژوهش به روش تحلیلی - توصیفی با بهره‌گیری از رویکرد تاریخی - ادبی به اسناد مکتوب و یافته‌های میدانی، کیفیت و چستی رویداد مندرج در ترانه رعنا واکاوی شده است. یکی از ضرورت‌های اصلی پژوهش نیل به روایتی اصیل مبتنی بر داده‌های تاریخی و زبانی گویشوران منطقه است. نتایج نشان می‌دهد ترانه دربردارنده دو روایت نزدیک به زمان وقوع و روایت متأخر است. در روایت نخست، ستیز فئودال‌ها و نبرد بازماندگان نهضت جنگل، نظیر کردآقجان و حیدر عمواوغلی و در

۱. دانش‌آموخته کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

<http://www.orcid.org/0009-0002-1488-9309>

۲. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران (نویسنده مسئول)

*drfiroozfazeli@guilan.ac.ir

<http://www.orcid.org/0000-0003-4801-4180>

۳. دانشیار زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران

<http://www.orcid.org/0000-0001-5279-0751>

روایت متأخر، جنبه‌های عاشقانه، رمانتیک و سرکشی‌های رعنا برجسته شده است. در روایت‌های متأخر، داستان رعنا با ترانه‌های پیش از خود، مانند زرانگیز، سیما و طویی درآمیخته است و ضرب‌آهنگی مطمئن دارد، اما در روایت نخست طنطنه کلام کم‌تر است و بیشتر توجه به رویداد و کنش شخصیت‌های اصلی روایت، یعنی نوروز، هادی، کردآقاجان و حیدر است.

واژه‌های کلیدی: ترانه‌های عامیانه، ترانه رعنا، نهضت جنگل، کردآقاجان، حیدر عمواوغلی.

۱. مقدمه

ترانه‌های عامه از دیرباز در میان مردم ایران رواج داشته است. این ترانه‌ها حاوی باورها، آیین‌ها، دلدادگی‌ها و اشارت‌های تاریخی است و در سراسر فلات ایران از جمله گیلان رواج دارد. مهم‌ترین ویژگی ترانه‌های محلی، انتقال به صورت شفاهی و نسل‌به‌نسل است. سادگی و بازتاب جلوه‌های طبیعت از دیگر ویژگی آن‌هاست. ترانه‌هایی از این دست، مراحل اولیه و ابتدایی شعر و موسیقی هر قوم را بیان می‌دارند. لحن این ترانه‌ها توصیفی و روایی است. مضامین عاشقانه، رزمی و اجتماعی با رویکرد دوستی و همدلی و یآوری و ... از ویژگی‌های دیگر ترانه است. همچنین برخی از ترانه‌های محلی واجد ریزروایت‌هایی از رویدادهای مهم هستند که با روایتی عاشقانه خلط می‌شود؛ این نوع روایت‌ها از نظر جامعه‌شناسی بسیار حائز اهمیت‌اند.

یکی از مشهورترین ترانه‌های عامه رایج در سرزمین گیلان که از دیرباز مورد توجه و علاقه عامه مردم قرار گرفته است، ترانه شاد و عاشقانه «رعنا» است. داستان رعنا به سبب جذابیت‌های نهفته در متن روایی آن، همواره مورد استقبال خوانندگان و

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

شنوندگان دیار گیل و دیلم، بلکه نواحی مختلف ایران بوده است. اشارت‌های تاریخی در داستان پیدایی این ترانه و بندهای تحقیقی و الحاقی در آن موجب خوانش‌های متنوع شده است، به گونه‌ای که برخی پژوهشگران، بنیان ترانه رعنا را مستخرج از دو داستان جذاب سیاسی، اجتماعی و عشقی می‌دانند و برای تحقق نظر خود بر آنند که اصل ترانه «به تدریج همراه گروهی از مهاجران اشکوری، به برخی از نقاط جلگه‌ای - شرق گیلان و غرب مازندران - و در سال‌های پسین‌تر توسط دسته‌هایی از کارگران کارآمد در کار نجاری به گستره وسیع‌تری از نقاط یادشده، یعنی از آستارا تا استرآباد (گرگان) - دو قطب مهم صنعت چوب و جذب نیروی کار ارزان انسانی آن زمان - انتقال یافته است» (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۱۳).

به نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین دلایل ماندگاری این ترانه تنوع در روایت‌ها و سیاق بیان رویدادهای آن است. از گذشته تا به امروز روایت‌های گوناگون درباره ترانه رعنا بیان و ثبت شده است. طی پژوهش میدانی در سرزمین اشکور مشخص شد هنوز اغلب مردم کهن‌سال این منطقه، در بیان مصائب و سختی‌های روزگار، این ترانه را با شور و حالی خاص می‌خوانند. بن‌مایه‌های تاریخی و اجتماعی ترانه رعنا در گذر زمان کم‌تر مورد توجه و بحث قرار گرفته است؛ یکی از دلایل این امر، سلسله روایت‌های دوگانه از آغاز شکل‌گیری ترانه تا به امروز است. ترانه رعنا با دو روایت اصلی به نسل امروز رسیده و تشخیص درست از نادرست امری پیچیده و دشوار است. این مسئله در کنار دیگر دلایل همچون فضای سیاسی - اجتماعی حاکم بر منطقه سرایش آن، وجه اعتراضی پنهان در ترانه که در بردارنده تقابل خوانین منطقه و نگاه ارباب - رعیتی است، همچنین کم‌توجهی در شناخت عناصر دخیل در حادثه، سبب اجحاف در حق

شخصیت اصلی آن، «رعنا»، شده است. بسیاری از روایت‌های متأخر از این ترانه، رعنا را به‌عنوان دختری «روسپاه و بی‌حیا» به تصویر می‌کشند.

دربارهٔ زمان تولد این ترانه، برخی بر این باورند که زمان زایش آن در دههٔ آغازین حکومت پهلوی اول است (سلیمی، ۱۳۹۰: ۱۱۸). در این دوره، رضاشاه پس از آزادی نسبی اولیه در پنج سال اول حکومتش، عزم خود را جزم کرده بود تا با ارباب و وحشت، در سکوت و انفعال دلسوزان و اندیشه‌ورزان کشور، راه را برای ایجاد کشوری لائیک فراهم سازد. از این رو، دستگاه سانسور مطبوعات به‌شکلی گسترده ناظر چاپ آثار ادبی و اندیشگانی شد. در این زمان، ترانه‌ای مطمئن بر سر زبان‌ها افتاد که با وجود طرب‌انگیزی، واجد نکته‌های تأمل‌برانگیز اجتماعی و سیاسی بود. به‌دلیل نامشخص بودن سرایندهٔ این ترانه، خوانندگان و گروه‌های موسیقی آن را با حذف و افزایش جزئیاتی در مجالس شادی به‌ویژه عروسی اجرا می‌کردند.

مسئلهٔ این پژوهش بررسی کیفیت و چیستی رویداد مندرج در این ترانه و نشان دادن روایت مقرون به واقعیت آن است. یکی از مهم‌ترین پرسش‌های کاوش حاضر این است که چرا ترانهٔ رعنا با لحن طرب‌انگیز، حامل سوگ‌نامه‌ای تاریخی است؟ آیا گزاره‌های آن صرفاً برای طنطنهٔ کلام طرح شده است یا آنکه شاعر ناشناس تلاش داشت روایت مظلومیت دختری روستایی را در فضای استبدادی از طریق روایتی شاد به گوش مخاطبان برساند؟

در این مقاله با روشی توصیفی - تحلیلی با بهره‌گیری از پژوهش‌های اسنادی و میدانی به واکاوی محل و علت وقوع رویداد و ریشه‌یابی حضور شخصیت‌های آن و روایت نزدیک و اصیل پرداختیم تا ابعاد پنهان و مغفول این ترانه آشکار شود.

۱-۱. اهمیت و ضرورت تحقیق

اشعار و ترانه‌های عامه به دو صورت سروده می‌شد؛ بخشی از آن‌ها با حمایت صاحب‌منصبان و سفارش به شاعران وابسته شکل می‌گرفت، و بخشی دیگر به وسیله مردم روستا و کسانی که از نظر جایگاه اجتماعی در ساختار قدرت نقشی چندان نداشتند، سروده می‌شد. ترانه عامه رعنا از نظر کاربرد الفاظ و موسیقی و بندهای شعری تفاوت‌هایی با سایر ترانه‌های عامه دارد. بی‌توجهی به ویژگی‌های ترانه‌هایی از این دست باعث دستبرد در روایت اصلی آن براساس ذوق و سلیقه راویان هر دوره شده است. مسئله «کوچ متن»، ترانه‌ها و سایر عناصر و گونه‌های عامه را می‌توان گواهی بر درستی این مدعا دانست. برای مثال قبل از داستان رعنا در اشکور قصه‌های عاشقانه‌ای داشتیم که خیلی از ابیات این اشعار در چندین منظومه عاشقانه به‌طور مشترک آمده است و فقط اسم «رعنا» و «سیمما» و «طوبی» عوض می‌شود. بسیاری از اشعار الحاقی رعنا شاید مدت‌ها قبل از تولد او با عنوان «سیماجان» و «زرانگیزجان» سروده شده بود؛ در حالی که داستان رعنا به سبب وجه تاریخی آن ریشه‌های مبارزاتی ضد فئودالی را در خود دارد. شناسایی و تحلیل درست این ترانه، ما را نسبت به بسیاری از روابط فردی و اجتماعی حاکم در زمان وقوع داستان آگاه می‌سازد و زمینه‌ساز تحقیقات و مطالعات بینامتنی گسترده‌تری خواهد شد.

۱-۲. روش تحقیق

پژوهش حاضر حاصل واکاوی و صحت‌سنجی داده‌های مکتوب مربوط به ترانه رعنا در منطقه اشکور با پژوهش‌های میدانی و مشاهدات شخصی نگارندگان از سال ۱۳۹۷ تا

۱۴۰۰ است. از آنجایی که بسیاری از راویان ترانه اکنون در قید حیات نیستند، تلاش شد با واکاوی و تحلیل نوارها و پوشه‌های صوتی باقی‌مانده از خوانندگان بومی اشکور و مقایسه آن با منابع و داده‌های به ثبت رسیده کتابخانه‌ای، تحلیل واقع‌بینانه‌تری از مسئله داشته باشیم. مصاحبه و گفت‌وگو با پژوهشگران بومی و محلی منطقه اشکور یکی دیگر از موارد راهگشا در کسب و جمع‌آوری اطلاعات درباره ترانه رعنا بود.

۳-۱. پیشینه تحقیق

با بررسی در پایگاه‌های اطلاع‌رسانی معتبر، پژوهشی با ویژگی‌های مورد نظر ما صورت نگرفته است. در سال‌های اخیر به سبب اقبال پژوهشگران به فرهنگ عامه، کتب و تحقیقاتی به چاپ رسیده است که با رویکردی ذوقی و مبتنی بر یافته‌های استنباطی به موضوع رعنا توجه کرده‌اند، از جمله می‌توان به مقاله «رعنه (=رعنا) قصه‌ای بومی از گیلان» نوشته صوفی‌نژاد سیویری (۱۳۸۰)، همچنین «منظومه بلند کردآق‌جون و رعنا» نوشته رحمتی (۱۳۸۲)، مقاله «رعنا» نوشته اکرامی (۱۳۸۵)، همچنین مقاله «تاریخ سیاسی شرق گیلان» پژوهش سلیمی (۱۳۸۹) و مقاله «چگونگی زاده شدن ترانه رعنا» صدر اشکوری (۱۳۹۰)، مقاله داستان «رعنا» نوشته بیارس (۱۳۹۱)، «آوازاها و ترانه‌های فولکلور گیلان» نوشته وحدتی (۱۳۹۳)، کتاب کردآق‌جان و رعنا نوشته بابایی کلرودی (۱۳۹۴)، کتاب موسیقی گیلان نوشته پورشعبان (۱۳۹۵) اشاره کرد. برخی پژوهش‌ها نیز به جنبه موسیقایی ترانه رعنا و مناسبات اجتماعی آن اشاره داشتند؛ مانند مقاله یگانه چاکلی (۱۳۹۵) با عنوان «روایتی دیگر از رعنا با سُرایشی جدید» همچنین «موسیقی فولکلوریک گیلان» نوشته پوررضا (۱۳۹۸)، «زمزمه‌های گیل و مازی و گیل‌گالشی»

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

نوشته تکاسی (۱۳۹۸) و کتاب سایه روشن‌های زندگی رعنا نوشته باباخانی لشکان (۱۳۹۹).

اگرچه در طول بیست سال گذشته، درباره این ترانه تحقیقات گوناگون انجام گرفته، اما جز تحلیل محمدقلی اشکوری در بررسی روایت‌های اصیل ترانه رعنا در پایان سه روایت برگزیده در کتاب چگونگی زاده شدن ترانه رعنا، هیچ تحقیقی دیگر به‌خصوص درباره واکاوی بن‌مایه‌های آن با دید نقادانه صورت نگرفته است.

۲. روایت رعنا، ترانه‌ای تاریخی

منظور از ترانه‌های تاریخی، آن دسته از ترانه‌هایی است که بعد از یک رویداد محلی یا حوادث قومی - قبیله‌ای پدید می‌آید. در گیلان نیز مثل هر منطقه دیگر، برخی از ترانه‌ها براساس رویدادی محلی - یا حتی ملی - شکل گرفته و از نسلی به نسل دیگر منتقل شده‌اند. این ترانه‌ها از آن جهت تاریخی نام گرفته‌اند که یادآور واقعه‌ای هستند که در مقطعی از تاریخ روی داده است (پورشعبان، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۰). ترانه رعنا به دلیل وجود ریشه‌های تاریخی زمان وقوع و جغرافیای مکانی مشخص در صید سال گذشته در زمرة ترانه‌های تاریخی به حساب می‌آید.

۲-۱. روایت نخست

رعنا دختر «سرگالش حسن خانه‌سری» حدوداً در اوایل سال ۱۳۰۰ دلباخته جوانی به نام هادی از سرگالشان سورچانی در حومه دهستان شوئیل در شرق گیلان می‌شود، اما پدرش قصد دارد او را به عقد «نوروز» از اهالی روستای «کشایه اشکور» درآورد. رعنا

به این وصلت اجباری راضی نیست و به آن تن نمی‌دهد. دلدادگی هادی و رعنا از چشم مردم دور نمی‌ماند، همین مسئله باعث درگیری و تعقیب و گریز بین نوروز و هادی می‌شود. در این میان، مردم روستای زادگاه نوروز (لشکان) نیز به حمایت از او می‌پردازند، تا جایی که ستیز به طایفه و آبادی‌ها کشیده می‌شود. هادی به همراه یارانش محصول گندم مردم لشکان را به آتش می‌کشند. این روایت در بندی از ترانه این‌گونه آمده است:

تو تَشَم بزایی گندوم کانه رعنای جانای رعنا جان

to tašam bazâbi gandom kânê ranâ jânây ranâ jân

گندمی آه تره بگفته رعنای جانای رعنا جان

gandomê âh tərê begitê ranâ jânây ranâ jân

رعنا نیز کدورت و نارضایتی خود را از نوروز پنهان نمی‌کند. نوروز برای ترساندن وی چند بار از عوامل خان منطقه می‌خواهد رعنا را دستگیر و محبوس کنند، اما هر بار هادی با شجاعت به لشکان می‌رود و او را فراری می‌دهد. هم‌زمان با این اتفاقات و زد و خوردها که به مدت یک سال ادامه می‌یابد، کردآقاجان از معدود بازماندگان فراری جنبش جنگل (۱۲۹۳-۱۳۰۰ش) به همراه گروهش وارد گلرود از روستای هم‌جوار کشایه و لشکان می‌شوند. سرگالش هادی که به سبب اصرار بر عشق رعنا، اراضی علف‌چر استیجاری خود را در معرض خطر تصاحب اربابان می‌دید، با مراجعه به کردآقاجان، طرح دعوی می‌کند. حمایت کردآقاجان تا حدودی اوضاع را به نفع هادی و رعنا تغییر می‌دهد، «اما از بد حادثه ملاکین اشکور بالا از جریان هادی و رعنا باخبر شده و از آن، دستاویزی برای تحریک افراد خود بر ضد کردآقاجان می‌سازند» (سلیمی،

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

۱۳۹۰: ۱۲۲). ملاکان اشکور با این بهانه که کردآقاجان و دارودسته‌اش امنیت راه‌های ارتباطی و در پی آن معیشت مردم را در خطر انداخته‌اند، طوماری تهیه می‌کنند و برای درخواست کمک به «حکمرانی گیلان و طوالش» ارسال می‌نمایند. اسناد تاریخی نشان می‌دهد کردآقاجان در بدو ورودش به منطقه هیمنه، اقتدار اربابان را نزد مردم و رعیت تحت سلطه‌شان دچار تزلزل کرده بود. حکومت مرکزی که یکایک افراد نهضت جنگل را در تعقیب داشت، به این درخواست پاسخ مثبت داد. قوای اعزامی قزاق سحرگاه با یورش به محل زندگی کردآقاجان در گُلود او را با شلیک گلوله از پای درمی‌آورند و جسد وی را در کنار رودخانه در ورودی روستا دفن می‌کنند. هادی نیز عصر همان روز فردی به نام عبدالله از دوستان سرگالش هادی او را به بهانه گوسند وایینی (پشم‌چینی) با نقشه‌ای از پیش تعیین شده به منزل شخصی خود می‌کشاند. نخست، ایادی کبلا عشور (کربلایی عشورکدخدای روستای لشکان) را در یورش ناگهانی، با طناب می‌بندند، سپس به طرزی فجیع می‌کشند. «غروب همان روز چند نفر جسد هادی را در سنگلاخ پایین غار مدفون ساختند؛ اکنون نیز این غار به هادی غار معروف است» (همان، ص. ۱۳۰). رعنا بعد از شنیدن خبر مرگ هادی و حامی وی کردآقاجان، به ناچار به وصلت با نوروز تن درمی‌دهد و از او صاحب فرزندی می‌شود؛ وی سرانجام در سال ۱۳۱۲ شمسی درگذشت. براساس پژوهش‌های میدانی سه روای شناخته شده و موثق منطقه اشکور این روایت را نقل کرده‌اند. این سه تن عبارت‌اند از: عزیز طاهری لیاسی، فرج‌الله چاکانی، ذبیح‌الله مختاری تکامجانی و علی جعفری قاضی چاکی. روایت این سه نفر به‌عنوان روایت نخست مورد اشاره این پژوهش است.

۲-۲. روایت متأخر

در این دسته از روایات رعنا نامزد و نشان‌کرده یک چوپان گلرودی به نام نوروز است. به زعم برخی پژوهشگران کردآقجان از یاغیان فراری منطقه، وارد دهستان کلرود می‌شود و با اتکا به توانایی‌های جنگی خود شرایط را برای تشکیل گروهی از «عیاران» که در زمره یاغیان و دزدان منطقه اشکور شناخته می‌شدند، فراهم می‌آورند. از جمله فردی به نام «هادی سورچانی» است که در ترانه به صورت هادی آمده است. در این بین کردآقجان به‌طور اتفاقی دل‌باخته رعنا می‌شود و با مشورت و یاری همراه خود، هادی، در تلاش است رعنا را تصاحب کند. «از این رو هادی در پی مشاوره و مکالمه محرمانه تصمیم گرفت به دستور کردآقجان، رعنا را از خانه‌اش بدزدد و یکسر به محل اقامت آقاجان برساند» (پوررضا، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۱). البته این روایت خالی از تفکرات چپ‌گرایانه منطقه نیست. ربایش رعنا در کنار سایر اقدامات کردآقجان و دارودسته‌اش موجی از نفرت و خشم عمومی را در بین بومیان اشکور برانگیخت و این رفتار در کنار سایر اقدامات او از جمله حمله به کاروان‌های تجاری و سرقت از مایملک اربابان منطقه، شرایط را به گونه‌ای رقم زد که به مقابله مردم با کردآقجان و حذف او و یارانش منجر شد. ظاهراً سکوت رعنا در قبال این سلسله‌رفتارها این تصور را در اذهان مردم اشکور فراهم آورد که او به چنین وصلتی راضی است و همین مسئله موجبات سرزنش و ملامت رعنا توسط عامه مردم را فراهم آورد. بنابراین شاعر(ان) از واژگان دم دستی و بی‌پرده برای تحقیر رعنا استفاده شده است:

تو گوتی مو سوزن نبومای رعنای

to guti mo suzon nabumây ranây

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

رفیق دوز دون نبومای رعنا

rafiqə duzdon nabumây ranây

تره زور سوزن چاگودن رعنا

tarə zur suzon çâgudan ranây

رفیق دوز دون چاگودن رعنا

rafiqə duzdon câgudan ranây

(صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۳۱؛ همچنین روایت خورشید عاشوری بی‌بالانی، ۱۳۹۹).

همانگونه که در ابیات بالا مشخص است «هر جا که سخن از بی‌وفایی یا وفا بود،

رعنا در چرخ ملامت تاب می‌خورد» (پوررضا، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۳).

۲-۳. زمان وقوع داستان

یکی از مهم‌ترین رویدادهای شرق گیلان و غرب مازندران بین سال‌های ۱۲۹۵ تا ۱۳۱۰ شمسی، حضور گسترده نیروهای قزاق در منطقه است. این نیروها به دلیل تعقیب نیروهای نهضت جنگل به رهبری میرزا کوچک، با ترس و ارعاب مردم بر منطقه حاکم شدند. آن‌ها با حضور خود در منطقه، دو هدف را دنبال می‌کردند: نخست تلاش داشتند بین سال‌های ۱۲۹۵ تا ۱۲۹۹ش، دسته‌های قوای جنگل را در اوج نهضت سرکوب نمایند و پس از سال ۱۳۰۰ش به دنبال شکست نهضت جنگل، بازماندگان فراری نهضت را دستگیر کنند و دیگر آنکه با ارعاب و تهدید از وقوع نهضت مشابه علیه جریان فئودالی مقابله نمایند. محمدقلی صدر اشکوری درخصوص زمان شکل‌گیری داستان رعنا اعتقاد دارد که «این حوادث مقارن با جلوس رضاخان بر تخت سلطنت و گسترش نفوذش بر اقصی نقاط ایران اتفاق افتاد و منطقه اشکور به‌خاطر کوهستانی

بودن و دور بودن از مراکز قدرت، تقریباً به صورت ملوک الطوائفی و تحت سیطره وحشتناک فئودالیسم اداره می‌شد» (۱۳۹۷، ص. ۷۲).

۲-۴. مکان وقوع داستان

محل حادثه رعنا در دهستان اشکور علیا و سیارستاق ییلاقی بخش رحیم‌آباد شهرستان رودسر است. دهستان سیارستاق ییلاقی و بالااشکور جزو کوچک‌ترین دهستان‌های منطقه اشکور محسوب می‌شود که به دلیل کوهستانی بودن هر ساله افراد زیادی از این منطقه به مناطق پایین‌دست نظیر کلاچای، رحیم‌آباد و حتی استان مازندران مهاجرت می‌کنند. روستاهای محوری در ترانه رعنا به ترتیب لشکان، کشایه، کلرود، کلایه و چاکانک است. شناسایی جغرافیای این منطقه از آن جهت اهمیت دارد که می‌تواند اشارات متن ترانه به اماکن را روشن کند. یکی از این روستاها لشکان است. ین روستا «دهستان اشکور علیا و سیارستاق ییلاقی بخش رحیم‌آباد رودسر» است (دادرس و کوچکی‌نژاد، ۱۳۹۳، ص. ۳۸۷). نام لشکان با اشاره به دلیری و شجاعت مردم در ترانه آمده است. «لشکانیان صاب جیگرند رعنا...» (روایت جعفری قاضی‌چاکی، ۱۳۹۰).

یکی دیگر از اماکنی که در روستا به آن اشاره شده، روستای کشایه است. این روستا صبغه‌ای تاریخی دارد، به طوری که «ظهیرالدین مرعشی حکایت می‌کند که در نزدیکی جیرکشایه در قریه لوسن سیدرضی کیا خانه‌هایی احداث کرد و لوسن مرکز حکومت اشکور گردید» (رابینو، ۱۳۸۶، ص. ۴۴۵). روستای دیگری که در ترانه به آن اشاره شده «کلرود» نام دارد. این روستا دهستان اشکورعلیا و سیارستاق ییلاقی بخش رحیم‌آباد رودسر است» (دادرس و کوچکی‌نژاد، ۱۳۹۳، ص. ۳۵۸). این روستا با روستاهای

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

خمیر محله، سزیرود، چکروود و پلستان همسایه بوده و در ۷۰ کیلومتری بخش رحیم آباد و ۸۵ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان رودسر واقع شده است» (یگانه چاکلی، ۱۳۸۱: ۲۹۰).

۲-۵. راویان و روایت‌های دست اول

راویان و روایت‌های رعنا به دو دسته بومی و غیربومی تقسیم می‌شوند. مهم‌ترین منبع روایت‌های غیربومی کتاب «ترانه‌ها و آوازهای فولکلور گیلان» نوشته ناصر وحدتی (۱۳۹۳) است. در این اثر روایت‌های ترانه رعنا به پنج بخش تقسیم شده است. این روایت‌ها عبارت‌اند از روایت اول: ابراهیم اخوان از اتاقور - لنگرود، روایت دوم: از مرکز گیلان در منطقه لشت‌نشا، روایت سوم: از شرق گیلان دیلمان - اشکور، روایت چهارم: دیلمان - اشکور. وحدتی منشأ روایت پنجم را مشخص نکرده است، ولی به نظر می‌رسد قسمتی اجمالی از روایت عزیزالله طاهری لیاپی (اشکور) باشد. نکته تأمل برانگیز این پژوهش، نگاه و نگرش نویسنده به شخصیت‌های اصلی داستان رعنا و کردآقاجان است. وحدتی در آغاز و مقدمه بررسی روایت‌ها می‌نویسد:

اما چرا این همه حرف و حدیث، شعر و ترانه برای رعنا ساخته‌اند؟ بیشتر به زیبایی و تابوشکنی رعنا مربوط می‌شود؛ آن‌گاه که خطه زندگی او (اشکور) متلاطم می‌شود و آزادی‌خواهی به نام «گردآقاجان» عرصه را بر فئودال‌های منطقه از جمله شخصی به نام «کبله عشور» تنگ می‌کند. کبله عشور رعنا را که در عقد شخصی به نام هادی بوده، به زور به همسری پسرش نوروذ درمی‌آورد. رعنا برای گرفتن

انتقام به سوی دلداده‌اش «هادی» می‌رود و با او به دل کوه‌های اشکور و روستای کلایه پناه می‌برد (وحدتی، ۱۳۹۳، ص. ۱۲۲).

مهم‌ترین نکته مغفول‌مانده در این پژوهش عدم معرفی راین ترانه‌های یادشده است. دومین منبع در زمینه شناخت روایت‌های رعنا اثر پژوهشگر بومی منطقه اشکور محمدقلی صدر اشکوری (۱۳۹۰) است. در این کتاب چگونگی زاده شدن ترانه رعنا مورد بحث قرار گرفته است. مهم‌ترین ویژگی این اثر به شرح زیر است: ۱. جمع‌آوری و دسته‌بندی اشعار، منحصر به روایت‌های درون استانی و پیرامون منطقه شرق گیلان نیست؛ ۲. جنبه تشریحی و تحلیلی در برخی از روایات نمود ویژه‌ای دارد و نویسنده صرفاً به ارائه متن ترانه بسنده نکرده است؛ ۳. این اثر علاوه بر رویکرد اسنادی به گردآوری آرای شفاهی نیز اقدام کرده است. وی با واکاوی اشعار، وجوه شاعرانگی آن را از زبان راین بومی اشکور بررسی می‌کند. دیدار با برخی از راین دست اول و نقل مستقیم اشعار از زبان آنان، کمکی شایان برای درک بهتر سرگذشت رعنا به وجود آورده است.

سومین اثر تاریخ سیاسی شرق گیلان، از انقلاب مشروطه تا انقلاب اسلامی نوشته خلیل سلیمی (۱۳۹۰) نام دارد. در بخش دوم این اثر با عنوان «رویداد غم‌انگیز گردآقاجان» به بررسی واقعه گردآقاجان و رعنا و حوادث پیرامون آن پرداخته شده است. محوریت پژوهش نویسنده با اشاره به نحوه ورود و احوال گردآقاجان در اشکور تا زمان آشنایی وی با سرگالش هادی و درگیری و مرگ در کلرود است. نویسنده بازیگران اصلی این رویداد را به هشت دسته تقسیم می‌کند (رک: سلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۳). نویسنده کوشیده است تا از گردآقاجان فردی پهلوان‌منش و عیارمسلک نشان

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

دهد که با میانجی‌گری بین دو طرف درگیری - هادی و خانواده رعنا و نامزدش نوروز کشایه - ناجی او می‌شود؛ البته روند آشنایی هادی با کردآقاجان به گونه‌ای دیگر نیز روایت شده است:

هادی سورچانی این سرگالش جوان و بی‌باک که با برخی عوامل مالکان بر سر اراضی علف‌چر، اختلاف داشت. او حضور کردآقاجان را یک فرصت طلایی می‌داند و نزدش می‌رود. از کردآقاجان می‌خواهد تا از او در برابر مزاحمت‌های این و آن حمایت نماید؛ چراکه گله‌ریزه مالش [گوسفندان] در دشت و دمن مورد تهدید قرار داشت. هر آینه ممکن بود به سره [آغل، سرای احشام] او بریزند و همه چیز را آتش بکشند (همان، ص. ۱۲۱).

اما علت واقعی درگیری سرگالش با اهالی لشکان و کشایه در منطقه لرز چیز دیگری بود. به نظر نویسنده علت حقیقی، عشق و علاقه دو سویه هادی و رعنا و مخالفت خانواده و کدخدا لشکان کربلایی عشور با آنان بود.

کبلا عاشور جنگی ناره رعناى جانای رعنا جان

kablə âşur jangi narə ranâ jânây ranâ jân

دازه دئه وگيته با تيره رعناى جانای رعنا جان

dâzə de vegitə bâ tabarə ranâ jânây ranâ jân

بزا بو تی هادی کمره رعناى جانای رعنا جان

bazâ bu ti hâdi kamarə ranâ jânây ranâ jân

هادی دئه بگوده دادِ خره رعناى جانای رعنا جان

hâdi de bogudə dâdə xarə ranâ jânây ranâ jân

برگردان: کربلایی عاشور به مانند قوچ جنگی می‌ماند رعنا جان // داس و تبر را در

دست گرفت رعنا جان // و با آن‌ها به جسم هادی آسیب رساند (هادی را از پای

در آورد) رعنا جان // و هادی مانند خر فریاد کشید رعنا جان (روایت عزیز طاهری لیاپی، ۱۳۵۰، فایل صوتی).

در پایان، نویسنده یکی از ترانه‌های داستان رعنا را به روایت «رمضان جوزی کلجاری» و همچنین مصاحبه‌ای از وی را نقل می‌کند. رمضان جوزی کلجاری حدود هفتاد سال به پیشه دامداری در مناطق در بیلاق و قشلاق مشغول بود و به گواه نویسنده به دلیل حافظه قوی اطلاعاتی ارزشمند را درباره رعنا ارائه داد.

۶-۲. شخصیت‌های اصلی داستان

برای درک درست روایت باید از شخصیت‌های آن و نسبتشان با رویداد سخن گفت. ضمن آنکه وجه مشترک روایت‌های متأخر وجود سه شخصیت (رعنا، هادی و کردآقاجان) است، اما در روایت‌های گذشته شخصی به نام حیدر نیز وجود داشت که در روایت‌های متأخر نادیده گرفته می‌شود. به‌طور کلی نقش و کارکرد این افراد با وجود تفاوت‌های جزئی و پراکنده، همواره پر رنگ و تأثیرگذار بوده و محور اصلی ترانه‌های موجود بر این پایه شکل گرفته است. این شخصیت‌ها عبارت‌اند از:

۱. رعنا: دختر سرگالشی به نام «مشهدی حسن خانه‌سری» و زنی خانه‌دار به نام «صراحی» است. وی در روستای «خانه‌سر»، بالاتر از کشایه در ارتفاعات مشرف بر لشکان زندگی می‌کرد (سلیمی، ۱۳۸۹، ص. ۱۱۶). خانه‌سر یا «خانی‌سر» به معنی چشمه و روستایی بالادست چشمه است. این واژه از نام‌واژه‌های پهلوی است که در جای‌جای اشکور مشاهده می‌شود. مانند: «دالی‌خانی»، «مینی‌خانی»، «کفتر خانی» و... (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۹۹).

در ترانه رعنا به محل زندگی او نیز اشاره شده است:

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

خونه سر مئن چی تارشه رعنا جانای رعنا جان

xonə sar men çi tārəšə ranâ jânây ranâ jân

برگردان: رعنا برای منطقه خانه سرکشایه است نه روستای تارش در دهستان دیگر!

(فرح‌الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی).

درباره ویژگی رعنا آمده است که وی «دختری باهوش، دارای چشمانی درشت،

سبزه‌رو و نسبتاً قد متوسط و کمی چاق بود» (باباخانی‌لشکان، ۱۳۹۹، ص. ۱۱۱).

در برخی پژوهش‌ها رعنا را دختری جنگجو و دلاوری مسلح جلوه می‌دهند، به

گونه‌ای که آوازی رسا داشت و برای مردم ترانه می‌خواند، البته باباخانی‌لشکان

این موضوع را فاقد اصالت می‌داند. وی معتقد است، برخی به اشتباه مشخصات

بانو سرگالش رعنا کلرودی را به وی نسبت می‌دهند (باباخانی‌لشکان، ۱۳۹۹، ص.

۱۱۲).

سرانجام زندگی پرتلاطم رعنا در سال ۱۳۱۲ش پایان می‌یابد. «روزی که مدتی پس

از تأسیس سازمان ثبت احوال کشور نوبت صدور شناسنامه اهالی بالا اشکور فرا

می‌رسد. رعنا با شنیدن نام مأموران دچار هیجان می‌شود و اختیار از کف می‌دهد و فرار

را برقرار ترجیح می‌دهد... او از کشایه به سمت [منطقه] خانه‌سر فرار می‌کند» (سلیمی،

۱۳۹۰، ص. ۱۳۱). این فشار روحی باعث درماندگی و تب و لرز رعنا می‌شود و مرگ

وی را رقم می‌زند.

مسعود صوفی‌نژاد (۱۳۸۰، ص. ۱) در کتاب خود با عنوان رَعْنَه: رعنا در معرفی

شخصیت رعنا، او را همسر قانونی «نوروز» دانسته است. برخی منابع رعنا را نامزد

نوروز می‌دانند.

نوروز خان دئه زار بکوشه رعناى جانای رعنا جان

nowruz xân de zâr bakuše ranâ jânây ranâ jân

(فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی)

برگردان: تو نوروز را دق مرگ کردی رعنا جان.

صوفی نژاد، نوروز را فرزند کربلایی عاشور می‌داند، در حالی که (کبل عشور) با نام کربلایی عشور امیری از اهالی لشکان است و حدود پنجاه سال در کسوت سرگالشی و کدخدایی روستای لشکان بود. وی بهره مالکانه را از مردم دریافت و برای مالکان ارسال می‌کرد. همین خطا را صدر اشکوری نیز در کتاب چگونگی زاده شدن ترانه رعنا تکرار می‌کند (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۲). عزیز طاهری لیاپی در روایت خود از کدخدا عاشور لشکانی عنوان (مشدی عشور) و فرج الله چاکانی (کبلا عشور) یاد می‌کند. برخی منابع نیز نوروز را اهل روستای کشایه و کربلایی عشور را اهل لشکان و کدخدای این محل می‌دانند. همچنین از وی به‌عنوان خواهرزاده «کبلا آشور» یاد می‌شود و دلیل تمایل و اصرار خان لشکان در به عقد درآوردن رعنا را نسبت خویشاوندی بین عاشور و نوروز می‌دانند (بشرا به نقل از پورشعبان، ۱۳۹۵، ص. ۱۱۵).

نوروزنکه چی توراً گودی (نوروز یعنی شوهر اولی) رعناى جوونه رعنا

nowruzəkə či turâ gudi ranâ jânây ranâ jân

تو لزره سامان با گودی رعناى جانای رعنا جان

to lazərə sâman bâgudi ranâ jânây ranâ jân

(فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی)

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

فریدون پوررضا نوروز را اهل منطقه کُلود می‌داند! «رعنا در جمع عاشقان بی‌قرار خود به یک چوپان کُلودی دل بسته بود و روزی نیز در مجلسی به همین مناسبت جشن نامزدی رعنا و چوپان محل را برپا می‌دارند» (پوررضا، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۰).

۲. سرگالش هادی: «هادی از سرچوپانان منطقه «سورچان» اشکور پایین [شوئیل امروزی] و اجاره‌دار مرتع «لزر» در اشکور میانی «سیارستاق و اشکور علیای امروزی» است. وی در رفت‌وآمدهای شغلی‌اش به منطقه «لزر» با «رعنا» آشنا می‌شود» (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۸۲). منطقه سوگاوره (سوگوابر) گالش، محله‌ای جنگلی نزدیک به رحیم‌آباد و بالاتر از «توله‌لات» فقط پذیرای حسن سرگالش و دخترش رعنا نبود، بلکه هادی هم دوران جوانی را در مالگه‌اش (سرای چهارپایان) سپری می‌کرد» (سلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۱۷). به نظر می‌رسد سوگوابر قشلاق زمستانی و لزر بیلاق تابستانی محل چرای دام‌های در دست سرگالش هادی بوده باشد و وقوع دیدار هادی با رعنا صرفاً در لشکان خلاصه نمی‌شد، یا حداقل آگاهی و شناخت هادی از رفت‌وآمد سرگالش حسن (پدر رعنا) به جلگه (سوگوابر) نیز بوده است. هادی امانت‌دار مردم بود.

هر سرگالشی تعدادی از دام‌ها را به چند چوپان (گالش) داده و در ازای رسیدگی به این حیوانات خوراک و پوشاک و کفش و مقداری پول پرداخت می‌نماید. چوپان باید دارای بنیه‌ای قوی و چابک و اندیشه‌ای هوشیار و آشنا به کوه است (میرابوالقاسمی، ۱۳۶۸، ص. ۷۹).

لَزر همان منطقه کوه‌بند برای چرای احشام سرگالش هادی سورچانی تلقی می‌شد.

حالا هادی از لزر بومه آسد جلال خونه دل رعنا بورد دَره

hâlâ hâdi az lazar boma â sad jalâlê xonê dæl ranâ bord darê

جمآ شبانه [سیا شبانه] را دکتی رعناى جانای رعنا جان

Ĵomâ šabânə siyâ šabânə râ dakəti ranâ jânây ranâ jân

(فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی)

«هادی هم تابستان را از سوگاوره به لزر در بالاترین ارتفاعات لشکان در حاشیه غربی قلۀ رفیع ملجه‌خانی نقل مکان می‌نمود» (سلیمی، ۱۳۸۹، ص. ۱۱۷). درمورد انتساب عنوان یا پسوند سورچانی باید به این نکته اشاره کرد که سرگالش هادی از اهالی سورچان بود که در گذشته شامل چند روستا می‌شد. بنا به وصلتی که هادی با خانواده‌های حسین‌خانی انجام داده بود، به نام سرگالش سورچانی معروف شد. هادی در سورچان باقی نماند و به لشکان کوچ کرد،

هادی دئه با نام سورچانی رعناى جانای رعنا جان

hâdi de bâ nâme surč âni ranâ jânây ranâ jân

لشکانم وکته قوربانی رعناى جانای رعنا جان

liškānam vakə tə qorbâni ranâ jânây ranâ jân

(فرج الله چاکانی، ۱۳۵۰، فایل صوتی)

به نظر می‌رسد علت این جابه‌جایی مراتع ییلاقی اختلاف بین او و خان منطقه

شوئیل یعنی محمدصادق جهانی ایزدینی معروف به حاج آقا باشد.

۳. **گردآقاجان:** شخصیت گردآقاجان (گردآقجان) در ترانه رعنا به اشکال گوناگون

روایت شده است. این گفته‌ها بعضاً متناقض است و بر ابهامات روایت می‌افزاید.

پس از شکست نهضت جنگل و شهادت میرزا کوچک‌خان در ۱۱ آذر ۱۳۰۰، بسیاری

از یاران وی در شاخه‌ها و دسته‌های نظامی پراکنده، دستگیر و اعدام شدند. برخی از

آنان برای تجدید مبارزات به نواحی صعب‌العبور پناه بردند. همین مسئله موجب شده

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

بود تا حکومت مرکزی نهضت جنگل را هنوز زنده بداند، زیرا «تعدادی از یاران میرزا کوچک‌خان از گیل و گُرد و تُرک به گونه‌ای با خوانین شرق گیلان مشغول جنگ و گریز دائمی بودند. چراغعلی‌خان ترک با یوسف‌خان ایران‌نژاد، گُردآقاجان با سید جلال عسکری و غفاری، محمدخان و برادرانش با نصرت‌الله خان صوفی [املشی] و حیدرخان [فشتالی] برادرانش با شجاع‌الملک، سرشاخ می‌شوند و به جنگی نابرابر روی می‌آورند» (سلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۷۵). حضور و استقرار کردآقاجان در منطقه کلرود چندان بی‌ارتباط با موقعیت جغرافیایی و ژئوپلیتیکی آن نیست. بی‌گمان آوازه شجاعت کلرودی‌ها به گوش کردآقاجان رسیده بود. او می‌دانست که مردم منطقه استقلال سیاسی خود را در برابر هجوم نیروهای قزاق و افراد وابسته به قدرت حفظ کرده‌اند. ورود گُردآقاجان به داستان رعنا در چنین فضای سیاسی و جغرافیایی رقم می‌خورد. صوفی‌نژاد در کتاب رَعَنَه ماجرای اولین دیدار و برخورد سرگالش هادی را بعد از مجروحیت در درگیری او با اهالی لشکان به سرکردگی کبلاشور لشکانی می‌داند و می‌نویسد: «[هادی] بعد از گذشت چهل روز استراحت .. به منطقه گیلان عزیمت می‌نماید و در آنجا با کردآقاجان ملاقات نموده و جریان این موضوع [عشق به رعنا و درگیری با اهالی لشکان] را با وی در میان می‌گذارد» (صوفی‌نژاد سیویری، ۱۳۸۰، ص. ۳). کرد آقاجان »

متوسط‌القامت، قوی‌بنیه، خوش‌چهره با سیل‌های پرپشت، مسلح به سلاح گرم و پیشرفته جنگی - برنو - از کردهای فراری سال‌های سرکوب است که از کوهستان‌های شمالی قزوین به اشکور آمد و احتمالاً در قیام دهقانان سال ۱۲۹۸ الموت شرکت داشته است (صدر اشکوری، ۱۳۹۰، ص. ۱۰۳).

برخی او را «عیار» می‌دانند که «گاهی به منزل ملاکین و ثروتمندان اشکور دستبرد می‌زدند و پس از تأمین حواجیح خود به حد دلخواه، مقداری را هم بین فقرا و طبقات کم‌بضاعت تقسیم می‌کردند» (پوررضا، ۱۳۹۸، ص. ۱۱۰).

آقجان گونه یو = ی مو دلیرم رعنا

Âqâjâq guneyo-y mu delirê m ranây

سر کو نیسته آم مال بگیرم رعنا

Sar ku niştam mâl bagirê m ranây

بارِ دکانی هگیرم رعنا

Bâre dukâni hagiram ranây

(روایت عزیز طاهری لباسی)

با گسترش فعالیت این عیاران قزاق‌ها برای سرکوب آنان در منطقه وارد می‌شوند. نخستین اقدام آنان ترور شخصیت است. نیروهای قزاق در پناه آتش تفنگ‌هایشان با به راه انداختن تبلیغات زشت این عیاران را راهزن، آشوب‌طلب و آدم‌کش می‌نامند (رک: صدر اشکوری، ۱۳۹۷، ص. ۷۲). در مقابل روایت دولتی، مواجهه مردم چیز دیگری را نشان می‌دهد. کردآقاجان در بین مردم، شخصیت‌های تأثیرگذار و پهلوانان اشکور و اهالی روستای گلرود محبوبیت داشت.

رایه کؤلورو، سر به جیره رعنا
sar be jirê ranâ râyê kolouru

رفیع دئه بومه دس به تیره رعنا
rafi de boma das be tirê ranâ

baza bu ti âqâjânê ç apirê ranâ

تی آقجان گُرد امشب میره رعنا

ti âqâjân kurd emşob mirê ranâ

(روایت ذبیح‌الله مختاری تکامجانی، فایل صوتی، ۱۳۷۰)

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

برخی پژوهشگران آغاز ورود کرد آقاجان در ماجرای رعنا و ازدواج با او را پس از کشته شدن هادی در درگیری با اهالی لشکان می‌پندارد. این مدعا در بند سیزده ترانه رعنا به روایت فرج‌الله چاکانی آمده است (ر.ک: همان، ص. ۸۵). برخلاف نظر صدر اشکوری، کامران باباخانی لشکان نویسنده کتاب سیاه روشن‌های ترانه رعنا مدعی است که در این بند از روایت فرج‌الله چاکانی به شخصی دیگر به نام «رعنا کلرودی»، مادر سلطانعلی کلرودی، اشاره می‌کند که از زنان متمول روستای کلرود بود. همین شباهت نام بین رعنا خون‌سری و رعنا کلرودی باعث شده برخی از شاعران محلی منطقه با تصور اینکه رعنا خون‌سری معشوقه کردآقاجان است، به سرایش شعر با مضمون عشق این دو شخصیت پرداختند، در حالی که «رابطه رعنا و کردآقاجان منطقی به نظر نمی‌آید» (رحمتی، ۱۳۸۲، ص. ۳).

۴. حیدر: در یکی از بندهای ترانه متأخر، رعنا از شخصی به نام حیدر نام می‌برد. برخی معتقدند حیدر مورد نظر در روایت ترانه رعنا، صرفاً برای لکه‌دار کردن هویت حیدر آمده است. در این بند از ترانه منظور از حیدر، «حیدرخان دیلمی» از مبارزان علیه خوانین است. در توضیح این شخصیت آمده است که حیدرخان دو برادرزاده به نام صفایی و صفرخان داشت که امین وی به‌شمار می‌رفتند؛ در همین زمان زنی سلحشور به نام هیبت دختر آقاجان از تیره گالشان دیلمی علیه خوانین قیام می‌کند و به همراه عده‌ای تفنگچی به جنگل پناه می‌برد؛ حیدر و دسته‌اش در روستای چوشل در شرق سیاهکل به گروه هیبت برخورد می‌کنند، صفرخان خواهرزاده حیدر شیفته هیبت می‌شود، حال آنکه هیبت در عقد میرزا هادی از گاوداران چوشل درآمده بود. هیبت از

این وصلت راضی نبود و قصد داشت از همسرش جدا شود (مظفری، ۱۳۶۶، ص. ۲۴۲). حیدر دوم، حیدر عمواوغلی انقلابی مشهور عصر مشروطیت است. وی از اعضای بلشویک جمهوری شورایی باکو به‌شمار می‌رفت حیدر عمواوغلی در بهار سال ۱۳۰۰ و در آستانه اختلافات اعضای نهضت جنگل در «کنگره شرق» در باکو گزارشی پیرامون اوضاع ایران از جمله مسائل اختلافی بین اعضای نهضت جنگل و حکومت جمهوری ایران ارائه می‌دهد که با استقبال اعضای کنگره مواجه می‌شود. حیدر عمواوغلی از سوی کنگره مأمور می‌شود اختلاف دو جناح را حل کند، اما مهدی قلی‌خان هدایت مخبرالسلطنه، عامل سرکوب نهضت محمد خیابانی، طی نامه‌ای از او می‌خواهد که وارد گیلان نشود؛ حیدرخان جوابی دندان‌شکن به وی می‌دهد. در مرداد سال ۱۳۰۰ نیروهای قزاق با بخشی از نیروهای میرزا در لاهیجان درگیر می‌شوند. حیدر عمواوغلی که آن زمان در رشت بود، فرصت را برای مذاکره به صلاح نمی‌بیند و از میرزا درخواست می‌کند به همراه بخشی از نیروهای جنگل از طریق دریا به سواحل رودسر عزیمت کند و از آنجا عازم لاهیجان شود. چند روز بعد در اطراف لاهیجان نبردی خون‌بار با نیروهای قزاق به فرماندهی بصیردیوان (سپهبد فضل‌الله‌زاهدی) رخ می‌دهد که موجب شکست نیروهای قزاق می‌شود (رضازاده‌ملک، ۱۳۵۲، ص. ۲۴۸).

رضازاده معتقد است ترانه رعنای و به‌ویژه بند «حیدرخانای دس به تیرای رعنای / سفیدرودای سر به زیر آی رعنای» درباره اقدام شجاعانه حیدرخان عمواوغلی در این مبارزه پیروزی‌بخش است (همان، ص. ۲۵۰).

۳. مقایسه روایت‌های ترانه رعنا

روایت‌های ترانه رعنا به دو دسته روایت‌های گذشته و روایت‌های متأخر تقسیم می‌شود. در این بخش ویژگی‌های دو روایت را ارائه خواهیم داد.

۳-۱. ویژگی‌های روایت گذشته

الف: تأکید بر تداوم روابط علی و معلولی رویدادها: در روایت گذشته تأکید بر مضمون ترانه است و چینش رویدادها به گونه‌ای است که آغاز تا پایان داستان در یک خط موازی قرار می‌گیرند. این خط موازی مانند دیگر «ترانه‌های اجتماعی بیانگر مشکلات اقتصادی، فقر، عادات زشت اخلاقی، مسائل خانوادگی، منکرات، انحرافات اجتماعی و... است» (ذوالفقاری، ۱۳۸۸).

ب. آهنگ وزین واژگان: واژگان به کار رفته در این ترانه با هدف مشخص و معنای مرتبط جای گرفته است و خوانش شعر صرفاً براساس صورت‌بندی‌های واژگانی نیست.

ج. سادگی و روانی و دور بودن از تعقیدات معنایی: در روایت گذشته از این ترانه، واژگان در خدمت معنا هستند و گفت‌وگوی شاعر با رعنا احساس جذبه و هنرمندانه شاعر با رویداد را بیان می‌کند.

د. واژگان به کار رفته در این ترانه، بومی است و توصیفات به کار رفته مبتنی بر اخلاق عرفی رایج در منطقه است.

۲-۳. ویژگی‌های روایت متأخر

الف. کاربرد واژگان مدرن: در روایت متأخر از مفاهیمی چون مستی (مشهدی)، بالون (هوایما)، دیوونه (بنجاق) استفاده شده است.

رنا تو چندی مستی بی رنا

ranâ tu candi mašti bi ranâ

برگردان: رنا چقدر مطرح انگشت‌نمایی رنا.

بالونِ دیل بنیستی بی رنا

bâlon dil benaštibi ranâ

برگردان: هوایمانشین شدی رنا.

بالون ماله اربابونه رنا

bâlon mâle ardâbone ranâ

برگردان: هوایما تعلق به اربابان دارد رنا.

خودا فوکونی تی دیوونه رنا

xudâ fokone ti divone ranâ

برگردان: الهی بنجافت بسوزد رنا!

(رک: پوررضا، ۱۳۹۸، صص. ۱۱۷ - ۱۲۲)

ب. در ترانه متأخر هدف، تخریب شخصیت رعناست. نفرین‌های گوینده (شاعر) با

ضرب‌آهنگ ترانه هماهنگ نیست. طنطنه واژگان خلاف نفرین‌های وی است.

رنا تو چندی مستی بی مار بمورده رنا!

برگردان: رنا تو چقدر رند بودی مادرمرده رنا!

در روایتی دیگر او را خیانتکار می‌دانند.

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

در درون این روایت همواره از عشق متقابل کردآقجان و رعنا نسبت به هم یاد می‌شود که رعنا را زنی خیانتکار و هوس‌باز معرفی می‌کنند، برای مثال:

«تو گوتی مو سوزن و نکم رعنا // رفقِ دزدان و نکم رعنا // بدی تره سوزن چاگودن رعنا // رفقِ دزدان چاگودن رعنا // [گرد] آقاجان دوزه رعنا، تی کار قوزه رعنا» (همان، ص. ۱۱۷).

ج. خوانش معکوس اظهار عجز عاشق به معشوق در روایت‌های متأخر سرگالش هادی که دلدادۀ رعنا بود، در رسیدن به معشوق خود عاجز است، حال آنکه در روایت‌های گذشته و اسناد موجود دلآوری‌های سرگالش هادی برای رهایی رعنا و مبارزه با خوانین تا لحظه مرگش ادامه داشت. این اظهار عجز با کاربرد واژگان مدرن مثل بالون و ماشین همراه است.

«مو که بالون نیم هوا بوشم // ماشینه نبوم جاده بوشوم // ماهی نبوم دریا بوشوم // کوکو نبوم دامان بوشوم رعنا» (رک: سلیمی، ۱۳۹۰، ص. ۱۳۵).

د. تخریب مستقیم شخصیت مبارز: در روایت گذشته، سرگالش هادی فردی مبارز است که با ارباب آن منطقه در ستیز است، اما در روایت متأخر سرگالش هادی دزد و رعنا نیز رفیق دزدان است.

«تقدیم بگودی هادی گالشنه رعنا // هادی دوزه [رعنا]، تی کار غوزه [رعنا]» (سلیمی، ۱۳۹۰: ۱۳۴)

ه. در روایت‌های متأخر، داستان رعنا با ترانه‌های پیش از خود مانند زرانگیز، سیما و طوبی درآمیخته است و ضرب‌آهنگی مطمئن دارد.

۴. نتیجه

با بررسی روایات متعدد مربوط به ترانه رعنا دریافتیم که نخست آن دسته از روایت‌های مرتبط با موقعیت جغرافیایی و مکانی محل وقوع داستان به سبب تشریح بهتر چهره‌های دخیل در ماجرا و بیان جزئیات و سیر کلی داستان از اصالت و اعتبار بیشتری برخوردارند. همچنین با تحلیل درون‌مایه روایت‌های دست اول یا گذشته همچون روایت فرج‌الله چاکانی می‌توان با اطمینان بیشتری ترانه رعنا را در رده اشعار تاریخی - اجتماعی قلمداد کرد. در روایت‌های متأخر توجه اصلی به موسیقی واژگان است، تخریب شخصیت رعنا، کردآقاجان و سرگالش هادی در نهایت به تحریف رویداد اجتماعی - سیاسی رعنا در یکی از بزنگاه‌های تاریخی می‌انجامد. در تحلیل شخصیت‌های اصلی ترانه، براساس متن اشعار و روایات دست اول، تصویر واضح و دقیق‌تری از اسامی یادشده و نقش آن‌ها در شکل‌گیری روند داستان به نمایش گذاشته شد. این مسئله بر روایت‌های متأخر که وجه رمانتیک و عاشقانه داستان را با رابطه عشقی کردآقاجان با رعنا و رقابت او با سرگالش هادی تصویر می‌کرد، خط بطلان می‌کشد. بن‌مایه‌های اعتراضی ترانه رعنا ارتباطی تنگاتنگ با نگاه اربابان نسبت به جایگاه رعیت و زیردستانشان دارد. در روایات گذشته رعنا مشخص کردیم که چگونه سیطره ارباب موجب فروپاشی دلبستگی‌های پاک می‌شود و جریان تخریب‌کننده با تحریف روایت تاریخ، ماجرا را از صفحه روزگار پاک می‌کند یا آن را از جنبه‌های اصلی مضمونی تهی می‌سازد.

منابع

- احمدپور کندسر، م. (۱۳۹۹). بررسی درون‌مایه اشعار عامیانه شرق گیلان با محوریت اشکور رحیم‌آباد. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. به راهنمایی فیروز فاضلی. دانشگاه گیلان.
- باباخانی لشکان، ک. (۱۳۹۹). سایه‌روشن‌های زندگی رعنا دختر اشکور. تهران: انتشارات میترا آقا کوچک: تدبیر روشن.
- بیارس، ا. (۱۳۹۱). رعنا. کرج: سید محمود اخوت.
- پاینده لنگرودی، م. (۱۳۷۵). فرهنگ گیل و دیلم. تهران: امیرکبیر.
- پوررضا، ف. (۱۳۹۸). موسیقی فولکلوریک گیلان. رشت: فرهنگ ایلیا.
- پورشعبان، ح. (۱۳۹۵). موسیقی گیلان (۱). رشت: فرهنگ ایلیا.
- پورمحمدی املشی، ن. (۱۳۸۶). نگرشی جامعه‌شناختی به جنبش‌های روستایی گیلان در عصر مشروطه. تاریخ، ۷، ۷۱-۵۲.
- دادرس، ح.، و کوچکی‌نژاد، ف. (۱۳۹۳). نام‌گذاری و وجه تسمیه آبادی‌های گیلان. رشت: بلور.
- ذوالفقاری، ح.، و احمدی کمرپشتی، ل. (۱۳۸۸). گونه‌شناسی بومی سروده‌های ایران. ادب پژوهی، ۷ و ۱، ۱۴۳-۱۷۰.
- رابینو، ی. ل. (۱۳۸۶). ولایات دارالمرز ایران: گیلان. ترجمه ج. خمایی‌زاده. رشت: طاعتی.
- رحمتی، ر. (۱۳۸۲). منظومه بلند کردآقوجون و رعنا. رشت: گیله‌وا.
- رضازاده ملک، ر. (۱۳۵۲). چکیده انقلاب حیدرخان عمواوغلی. بی‌جا: دنیا.
- ستوده، م. (۱۳۵۱). از آستارا تا استراباد. ج ۲. تهران: آگاه.
- ستوده، م. (۱۳۹۷). البرزکوه. تهران: انتشارات دکتر محمود افشار با همکاری نشر سخن.

دوماهنامه فرهنگ و ادبیات عامه _____ سال ۱۱، شماره ۵۳، آذر و دی ۱۴۰۲

سلیمی، خ. (۱۳۹۰). تاریخ سیاسی شرق گیلان از انقلاب مشروطیت تا انقلاب اسلامی. تهران: نظری.

شورمیچ، م. (۱۳۹۸). نقش عوامل اقتصادی در شکل‌گیری جنبش مشروطه گیلان (بین سال‌های ۱۲۹۰ تا ۱۳۲۷ ه. ق.). پژوهش‌های تاریخی ایران و اسلام، ۲۵، ۸۶-۱۰۲.

صدر اشکوری، م. ق. (۱۳۹۰). چگونگی زاده شدن ترانه رعنا. تهران: درخت بلورین.

صدر اشکوری، م. ق. (۱۳۹۷). جامعه روستایی اشکور «رحیم آباد». به تصحیح م. ع. جهانبخش. رامسر: نستین.

صوفی نژاد سیوری، م. (۱۳۸۰). رعنه = رعنا) قصه‌ای بومی از گیلان. تهران: سیب سبز.

صوفی نژاد سیوری، م. (۱۳۹۰). اشکور سرزمین ناشناخته. نوشهر: عدن.

طاهری، ط. (۱۳۹۶). شیوه‌های سنتی و فرهنگ عامه کشاورزی در گیلان. رشت: ایلیا.

مظفری، م. و. (۱۳۶۶). ترانه رعنا. در گیلان‌نامه. ج ۱. به کوشش م. پ. جکتاجی. رشت: طاعتی.

میرابوالقاسمی، م. ت. (۱۳۵۰). سرزمین و مردم گیل و دیلم. رشت: طاعتی رشتی.

نوائیان، م.، فرید مجتهدی، ن.، و قاسمی، ا. (۱۳۹۸). گالش‌ها. رشت: فرهنگ ایلیا.

وحدتی، ن. (۱۳۹۳). آوازها و ترانه‌های فولکلور گیلان. رشت: فرهنگ ایلیا.

یگانه چاکلی، ح. (۱۳۸۱). جغرافیای تاریخی اشکور «با نگاهی گذرا به جواهردشت». تهران: تابان.

منابع شفاهی

جعفری قاضی چاک، ع. فایل صوتی. ۱۳۹۰ش. در منزل شخصی ضبط توسط امیر قربانی ویشکی.

چاکانی، ف. فایل صوتی. دهه ۱۳۵۰ش. در منزل شخصی آقای واعظ رحیم آباد.

مقایسه انتقادی روایت دوگانه ترانه رعنا _____ مهدی احمدپور کندسر و همکاران

عاشوری بی‌بالانی، خ. فایل صوتی. سال ۱۳۹۹ش. ضبط: ع. خوش تراش و ح. ابراهیمی. در

منزل شخصی کلاچای

طاهری لیاسی، ع. فایل صوتی. دهه ۱۳۵۰ش. در منزل شخصی کلاچای.

طاهری لیاسی، ع. فایل صوتی. سال ۱۳۹۹ش. ضبط: ع. خوش تراش و ح. ابراهیمی. در منزل

شخصی کلاچای.

مختاری تکامجانی، ذ. فایل صوتی، دهه ۱۳۷۰ش. در منزل شخصی دزگل بن رامسر.

References

- Ahmadpour Kandsar, M. (2019). *Examining the content of the folk poems of East Gilan with the focus of Eshkevar Rahimabad*. Master's thesis, Under the guidance of Firouz Fazeli, Gilan University.
- Babakhani Leshkan, K. (2019). *The bright shadows of Rana Dokhtar Eshkevar's life*. Tadbir Roshan.
- Mirabolqasemi, M. T. (1971). *The land and people of Gil and Dilam*. Taati Rashti.
- Mozafari, M. V. (1987). Rana's song. In *Gilannameh*. Obedience.
- Navaian, M., Farid Mojtahdi, N., & Ghasemi, A. (2018). *Galashes*. Farhang Iliya.
- Payandeh Langroudi, M. (1995). *Gil and Deylam's culture*. Amir Kabir.
- Pourreza, F. (2018). *Folkloric music of Gilan*. Farhang Iliya.
- Rabino, Y. L. (2007). *Dar al-Marz provinces of Iran: Gilan* (translated into Farsi by C. Khammamizadeh). Obedience.
- Rahmati, R. (2003). *Aqojun and Ranay Kurdish system*. Gileva.
- Rezazadeh Malek, R. (1973). *Summary of Heydar Khan Amwaughli's revolution*. The World.
- Sadr Ashkouri, M. Q. (2011). *How Rana's song was born*. Crystal Tree.
- Sadr Ashkouri, M. Q. (2017). *Ashkor rural community "Rahim Abad"*. Nasta'in.
- Salimi, Kh. (2011). *The political history of East Gilan from the constitutional revolution to the Islamic revolution*. Nazari.
- Shurmij, M. (2018). The role of economic factors in the formation of the Gilan constitutional movement (between 1290 and 1327 AH). *Historical Researches of Iran and Islam*, 25, 102-86.
- Sofinejad Siviri, M. (2001). *Ashkur is an unknown land*. Aden.
- Sofinejad Siviri, M. (2001). *Raana: a native story from Gilan*. Sib Sabz.

- Sotoudeh, M. (1972). *From Astara to Estrabad*. Aghaz.
- Sotoudeh, M. (2017) *Alborzkoh*. Dr. Mahmoud Afshar Publications in collaboration with Sokhon Publishing House.
- Taheri, T. (2016). *Traditional methods and general culture of agriculture in Gilan*. Ilya.
- Vahdati, N. (2013). *Folk songs and songs of Gilan*. Farhang Iliya.
- Yeganeh Chakli, H. (2002). *Historical geography of Ashkur "with a quick look at Javaherdasht"*. Taban.
- Zolfaghari, H., & Ahmadi Kamarposhti, L. (2008). Typology of Iranian native songs. *Literary Studies*, 7 & 8, 170-143.

Oral sources

- Ashuri Bibalani, Kh. Audio file. Year 2019 Recording: Ali Khoshtarash-Hossein Ebrahimi. In the private house of Kalachai.
- Chakani, F. Audio file. 1970s. In the private house of Mr. Vaez Rahimabad.
- Jafari Ghazi Chak, A. Audio file. 2013 Recorded in a private home by Amir Ghorbani Vishki.
- Mokhtari Tokamjani, z. Audio file, 1990s. In the private house of Desgol Ben Ramser.
- Taheri Liasi, A. Audio file. 1970s. In Kalachai's private home.

